

ایران و بازارهای بکر روسیه و اتحادیه اقتصادی اوراسیا

نگاهی به اتحادیه اقتصادی اوراسیا

فرشته آبنیکی

کارشناس ارشد مطالعات روسیه، آسیای میانه و قفقاز

حوزه کشورهای مستقل هم سود عضو، حذف تدریجی قوانین گمرکی در داخل اتحادیه، برقراری تعرفه خارجی مشترک در میان کشورهای عضو، هماهنگ‌سازی تشریفات گمرکی، جابجایی آزاد کالا، سرمایه، نیروی کار و خدمات در مرزهای اوراسیا، برقراری سیاست مشترک در زمینه انرژی، صنعت، کشاورزی و وسایل نقلیه اهداف این اتحادیه را تشکیل می‌دهند.

جمعیت مقیم در این اتحادیه در شروع سال ۲۰۲۲، ۱۸۴۰۲۵۰۰۰ نفر بوده است که روسیه با ۱۴۵۵۵۷۶۰۰ نفر و ارمنستان با ۲۹۶۱۴۰۰ نفر به ترتیب بیشترین و کمترین جمعیت را در این اتحادیه دارند. تولید ناخالص داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱، ۲۰۶۶،۸ میلیارد

ریشه نظری تکوین اتحادیه اقتصادی اوراسیا را باید در پیشنهاد نورسلطان نظربایف، رئیس‌جمهور قزاقستان در سال ۱۹۹۴ در خصوص تکوین بلوک تجاری منطقه‌ای جستجو کرد، اما این اتحادیه تا پیش از سال ۲۰۱۴ به سازوکار صحیحی نرسید، در ۲۲ مه ۲۰۱۴ سران کشورهای روسیه، بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان و ارمنستان پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیایی را به امضا رساندند که از اول ژانویه ۲۰۱۵ به مرحله اجرا درآمد. این اتحادیه هفت هدف عمده را دنبال می‌کند. تسهیل تجارت، ایجاد بازار مشترک در

دلار آمریکا بوده که روسیه با ۱۷۷۸،۹ میلیارد دلار بیشترین سهم و قرقیزستان با ۸،۷ میلیارد دلار کمترین سهم را در تولید ناخالص داخلی این اتحادیه به خود اختصاص داده‌اند. ارزش تولیدات صنعتی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۴۴۷،۲ میلیارد دلار می‌باشد که روسیه با ۱۲۸۸،۴ میلیارد دلار بیشترین ارزش و قرقیزستان با ۴،۴ میلیارد دلار کمترین ارزش تولیدات صنعتی این اتحادیه را دارد. تولیدات کشاورزی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۳۸،۵ میلیارد دلار آمریکا می‌باشد که ۱۰۴،۷ میلیارد دلار تولید روسیه و کمترین آن ۲ میلیارد دلار ارزش تولیدات کشاورزی ارمنستان است. اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱، ۵۲۷،۹ میلیارد دلار به کشورهای خارج از این اتحادیه صادرات داشته و ارزش واردات این اتحادیه در همین سال برابر با ۳۱۸،۵ میلیارد دلار بوده است. بیشترین ارزش صادرات مربوط به روسیه (۴۴۸،۷ میلیارد دلار) و بیشترین ارزش

بیشترین میانگین دستمزد ماهانه در روسیه ۷۷۷ دلار و کمترین آن در کشور قرقیزستان ۲۲۸ دلار آمریکا ثبت شده است. شاخص قیمت مصرف‌کننده در این اتحادیه ۱۰۸,۶ درصد است.

همان‌طور که نمودار شماره (۱) نشان می‌دهد اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱ در تولید ناخالص داخلی، تولیدات صنعتی، سرمایه‌گذاری و گردش کالایی در خرده‌فروشی نسبت به سال ۲۰۲۰ رشد داشته است و در تولیدات کشاورزی، حمل و جابه‌جایی کالا، تجارت متقابل با اعضای اتحادیه و تجارت با کشورهای خارج از اتحادیه نسبت به ۲۰۱۷ کاهش داشته است.

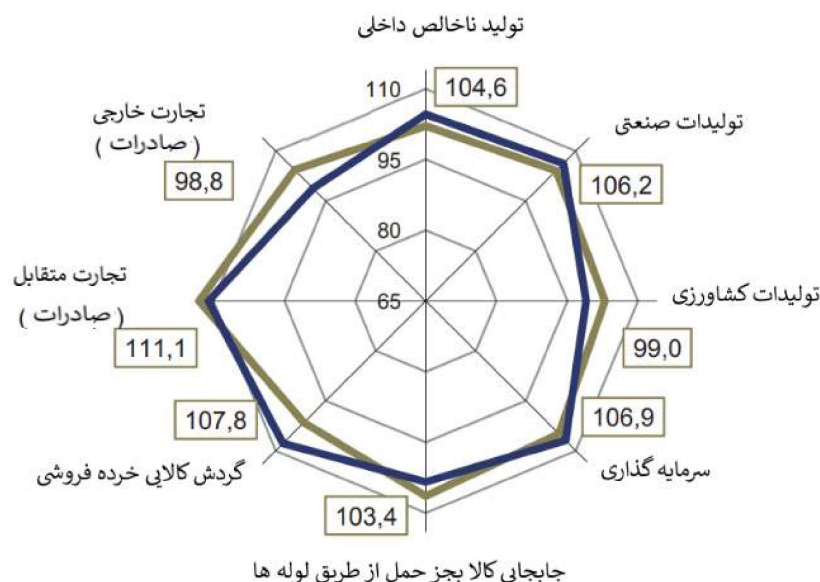
بر اساس داده‌های منتشر شده توسط کمیسیون اقتصادی اتحادیه اوراسیا (نمودار شماره (۲))، ۸۵,۱ درصد از تجارت خارجی این اتحادیه با کشورهای خارج از آن، توسط روسیه انجام می‌شود. پس از آن قزاقستان با ۸,۹ درصد بلاروس با ۴,۸ درصد قرقیزستان و ارمنستان با ۰,۶ به ترتیب در رتبه‌های بعد قرار می‌گیرند. از مقایسه این نمودار با نمودار سال ۲۰۱۷ به‌وضوح دیده می‌شود که روسیه همواره بیشترین سهم در تجارت خارجی این اتحادیه با کشورهای خارج از آن را دارا می‌باشد.

نمودار شماره (۳) نشان می‌دهد چین، آلمان، هلند، ایتالیا، ترکیه، ایالات متحده، جمهوری کره، انگلستان، لهستان، فرانسه، ژاپن و هند به ترتیب شرکای اصلی تجاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌باشند. به‌طوری‌که ۱۹,۸ درصد از تجارت خارجی این اتحادیه با چین صورت می‌گیرد. نراز تجاری این اتحادیه با همه‌ی شرکای اصلی خود به‌جز چین و فرانسه مثبت است.

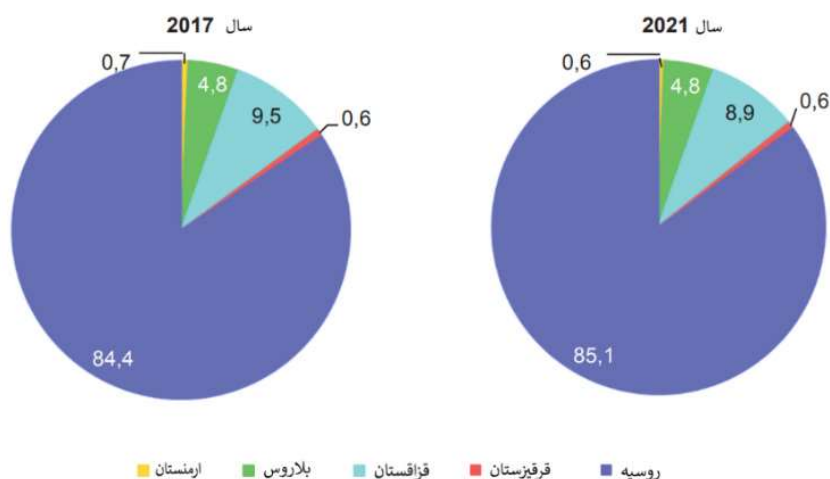
نمودار شماره (۴) حاکی از آن است که ۳۴ درصد از صادرات دوجانبه در اتحادیه اقتصادی اوراسیا توسط روسیه، ۳۳,۳ درصد توسط بلاروس، ۲۶,۱ درصد توسط قزاقستان، ۳,۷ درصد توسط قرقیزستان و ۲,۹ درصد توسط ارمنستان انجام شده است. صادرات متقابل روسیه به سایر کشورهای عضو اتحادیه

میلیارد دلار تجارت بلاروس و کمترین آن ۰,۸ میلیارد دلار تجارت قرقیزستان با سایر اعضای کشورهای عضو اوراسیا می‌باشد. بیش از ۹۳ هزار نفر نیروی کار در این اتحادیه وجود دارد که بیش از ۷۵ هزار نفر آن‌ها شهروند روسیه می‌باشند. نرخ بیکاری در این اتحادیه بر اساس معیارهای ILO، ۴,۹ درصد است.

واردات نیز مربوط به روسیه (۲۷۱,۷ میلیارد دلار) می‌باشد. قرقیزستان با صادرات ۲ میلیارد دلاری و واردات ۲,۹ میلیارد دلاری، کمترین ارزش تجارت کالایی را در این اتحادیه دارد. تجارت میان اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱، ۷۳,۱ میلیارد دلار آمریکا می‌باشد که ۴۶,۲ میلیارد دلار آن تجارت روسیه، ۱۷,۴

نمودار شماره (۱): شاخص‌های اصلی اقتصاد در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، برحسب درصد نسبت به سال قبل (منبع: کمیسیون اقتصادی اوراسیا)

نمودار شماره (۲): سهم کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حجم تجارت خارجی این اتحادیه در سال ۲۰۲۱، برحسب درصد (منبع: کمیسیون اقتصادی اوراسیا)

و تنها ۱۴,۶ درصد از تجارت آن با اعضای این اتحادیه صورت می‌پذیرد. ۹۱,۱ درصد از تجارت روسیه، ۷۳,۹ از تجارت قزاقستان، ۶۴,۷ درصد از تجارت ارمنستان، ۵۸,۹ درصد از تجارت قرقیزستان و ۴۹,۵ درصد از تجارت بلاروس با شرکای خارج از اتحادیه بوده است. آمارهای ارائه‌شده گویای آن است که اتحادیه اوراسیا نه تنها در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، امنیتی و اجتماعی تحت سیطره و حیات خلوت روسیه است، بلکه فدراسیون روسیه در حوزه‌ی اقتصاد و تجارت نیز محور اصلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌باشد. با وجود همسویی سیاسی و امنیتی قابل توجهی که بویژه در مسائل منطقه‌ای میان تهران و مسکو وجود دارد، اما برای روس‌ها حضور دیگر کشورها در آسیای مرکزی نوعی پیش‌دستی ارزیابی می‌شود و تلاش بسیاری از سوی روس‌ها برای ایفای نقش حداقلی دیگر بازیگران در آسیای مرکزی دنبال می‌شود.

ایران و بازار بکر اتحادیه اقتصادی اوراسیا

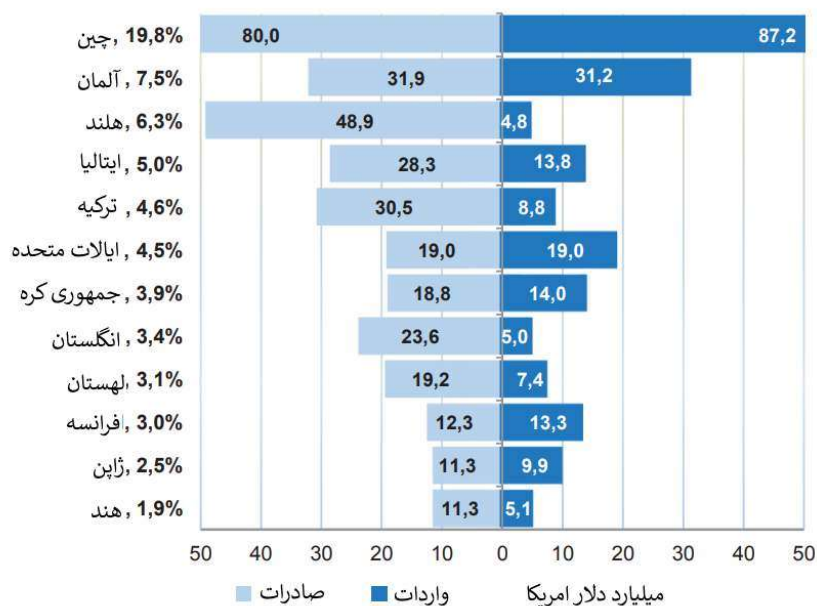
جمهوری اسلامی ایران از ابتدای تشکیل این اتحادیه مذاکراتی را جهت انعقاد موافقت‌نامه تجاری با این اتحادیه آغاز کرد که نهایتاً موافقت‌نامه موقت تشکیل منطقه تجارت آزاد بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در اردیبهشت ۱۳۹۷ به امضای طرفین رسید و از پنجم آبان ۱۳۹۸ اجرایی شد. بر اساس توافقات صورت گرفته دو طرف؛ تهران می‌بایست پس از یک سال از امضای این موافقت‌نامه موقت وارد مذاکرات تجارت آزاد با اوراسیا شود تا پس از طی دو سال بعد، وارد موافقت‌نامه تجارت آزاد با اوراسیا شود. عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا که بازوی اقتصادی اوراسیا نیز نامیده می‌شود در شرایط تحریمی می‌تواند نقش مؤثری در عبور ایران از تنگناهای اقتصادی ایفا کند و امکان استفاده از تعرفه‌های تجاری، فرصت‌های سرمایه‌گذاری و صادرات و تسهیل روابط اقتصادی با کشورهای این اتحادیه را فراهم کند.

اقتصاد ایران و کشورهای حوزه آسیای مرکزی

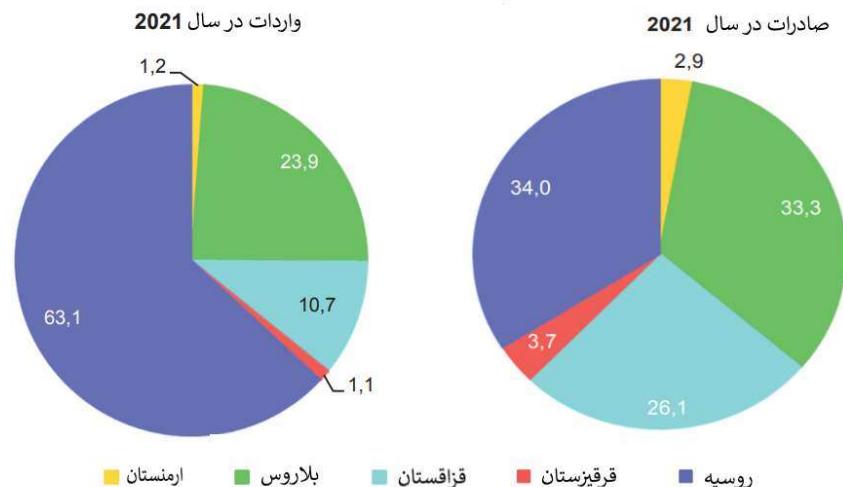
اتحادیه به دلیل جمعیت بالای این کشور نسبت به سایر اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تحریم‌های غرب، همه‌گیری کرونا و بحران اوکراین و ... می‌باشد.

بر اساس داده‌های نمودار شماره (۵) ۸۵,۴ درصد از تجارت خارجی اتحادیه اقتصادی با کشورهای خارج از این اتحادیه انجام می‌شود

اقتصادی اوراسیا بسیار نزدیک صادرات سایر کشورهای عضو می‌باشد، اما از مجموع واردات متقابل اعضای اتحادیه، سهم واردات روسیه ۶۳,۱ درصد، بلاروس ۲۳,۹ درصد، قزاقستان ۱۰,۷، ارمنستان ۱,۲ درصد و قرقیزستان ۱,۱ درصد بوده است. آنچه مسلم است سهم ۶۳,۱ درصدی روسیه از مجموع واردات درون

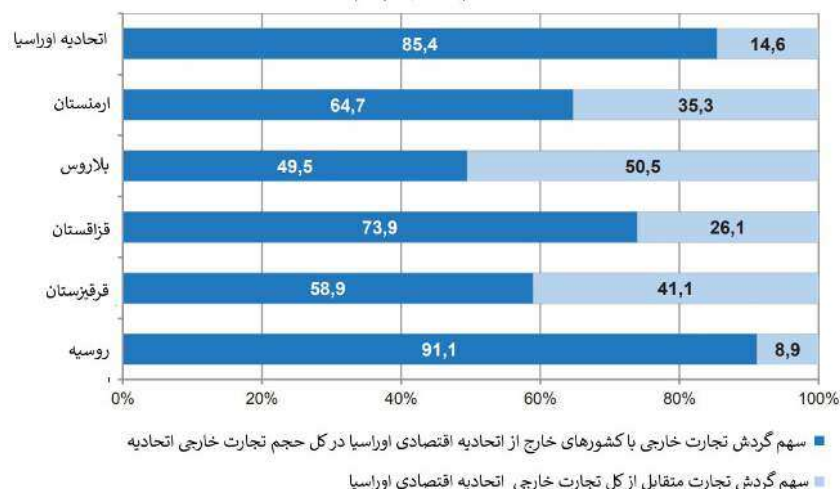

نمودار شماره (۳): توزیع حجم تجارت خارجی اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر اساس شرکای تجاری اصلی در سال ۲۰۲۱ (منبع: کمیسیون اقتصادی اوراسیا)

نمودار شماره (۴): سهم اعضای اتحادیه در حجم تجارت دوجانبه و متقابل در سال ۲۰۲۱، درصد (منبع: کمیسیون اقتصادی اوراسیا)

که یک میلیون تن از مبدأ اتحادیه اوراسیا و ۷۰۰ هزار تن از ایران تبادل صورت گرفته است. کالاهای مورد معامله طرفین در این اتحادیه شامل صادرات و واردات محصولات صنعتی، پتروشیمی، ساختمانی و کشاورزی می‌شود. بر اساس گزارشات اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ۴۶،۵ درصد از ساختار گردش تجارت خرده‌فروشی در سال ۲۰۲۱، به گروه محصولات غذایی از جمله نوشیدنی‌ها و محصولات تنباکو و ۵۳،۵ درصد به محصولات غیرخوراکی اختصاص یافته است. در این یادداشت با استفاده از شاخص مزیت نسبی آشکار شده که به بررسی نسبت عملکرد صادراتی یک کشور بر پایه بررسی ساختار کالایی صادرات آن در مقایسه با ساختار کالایی صادرات جهانی است، می‌پردازد، به مزیت نسبی صادرات محصولات کشاورزی و مواد غذایی ایران به هر یک از کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌پردازیم. شاخص مزیت نسبی، بررسی نسبت عملکرد صادراتی یک کشور بر پایه بررسی ساختار کالایی صادرات آن در مقایسه با ساختار کالایی صادرات جهانی است. محاسبات این یادداشت پژوهشی نشان داد ایران در ۷ گروه (۲۰۰۸-۱۹۰۹-۲۰۰۷) از کالاهای حوزه مواد غذایی، روسیه در ۳ گروه کالایی (۲۰۰۳-۱۰-۱۵)، بلاروس در ۱۰ گروه کالایی (۲۰۰۴-۰۷-۰۸-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲)، قزاقستان در ۴ گروه کالایی (۲۰۰۴-۰۳-۰۴-۰۷-۰۸-۰۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲)، و قرقیزستان در گروه‌های کالایی (۲۰۰۴-۰۷-۰۸-۰۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲) دارای مزیت نسبی آشکار شده می‌باشند. هرچه تعداد کالاهای مشابه که هر دو کشور در آن مزیت نسبی آشکار شده بیشتر از یک دارند کمتر باشد، امکان تجارت بین دو کشور بیشتر خواهد بود. نتایج بررسی شاخص مزیت نسبی آشکار شده برای مجموعه اقلام صادراتی ایران در حوزه کشاورزی و مواد غذایی حاکی از وجود مزیت نسبی ایران در کدهای (۲۰۰۷-۰۸-۰۹-۱۹) با روسیه و کدهای (۲۰۰۹-۱۹) با بلاروس و کد کالایی (۱۹) با ارمنستان، کدهای کالایی (۲۰۰۷-۰۸-۰۹-۱۹) با

نمودار شماره (۵): حجم تجارت خارجی با کشورهای خارج از اوراسیا و تجارت متقابل از کل حجم تجارت خارجی کالا در سال ۲۰۲۱ (منبع: کمسیون اقتصادی اوراسیا)

از منظر اقتصادی تشکیل منطقه تجارت آزاد تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بازار جدیدی را پیش روی تجار ایرانی قرار می‌دهد. در سال گذشته ۳،۳ میلیارد دلار حجم کل مبادلات ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا بود که در این میان سهم صادرات ایران به اوراسیا ۱،۵ میلیارد دلار و سهم واردات از این اتحادیه ۱،۷ میلیارد دلار بوده است. حجم مبادلات ترانزیتی میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال گذشته ۱،۸ میلیون تن بوده

از توان هم‌تکمیلی جدی برخوردارند. هرچند هنوز هم حجم مبادلات تجاری میان ایران و این کشورها مطلوب نیست، اما ظرفیت‌های بسیاری برای رشد مبادلات تجاری وجود دارد که مغفول مانده است. تشکیل منطقه آزاد تجاری با اتحادیه اوراسیایی که زمینه‌های تاریخی و فرهنگی مشترک فراوانی با ایران دارد می‌تواند بازارهای این کشورها را در اختیار ایران قرار داده و از این طریق در اتحادیه‌ای که روسیه در آن نقش محوری دارد از فشار تحریم‌های غرب کاسته و بر وزن و نفوذ منطقه‌ای ایران بیفزاید.

به لحاظ سیاسی، هموارسازی روابط منطقه‌ای تهران با کشورهای همسایه و گسترش روابط سیاسی با کشورهای دوست یکی از اصول سیاست خارجی ایران است. در این راستا هم‌مرزی ایران با ارمنستان به‌عنوان یکی از اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا موجب سهولت و تسریع در تجارت زمینی ایران می‌شود و نیز به گسترش روابط تجاری خود با سایر اعضای اتحادیه اوراسیا از جمله قزاقستان و قرقیزستان خواهد شد. شایان ذکر است برقراری روابط سیاسی و اقتصادی پایدار با قزاقستان که در میان کشورهای آسیای مرکزی بیشترین نزدیکی را به غرب دارد، می‌تواند از نفوذ امریکا و اروپا علیه ایران در اوراسیا بکاهد.

آمارهای ارائه شده گویای آن است که اتحادیه اوراسیا نه تنها در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، امنیتی و اجتماعی تحت سیطره و حیات خلوت روسیه است، بلکه فدراسیون روسیه در حوزه اقتصاد و تجارت نیز محور اصلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌باشد. با وجود همسویی سیاسی و امنیتی قابل توجهی که بویژه در مسائل منطقه‌ای میان تهران و مسکو وجود دارد، اما برای روس‌ها حضور دیگر کشورها در آسیای مرکزی نوعی پیش‌دستی ارزیابی می‌شود و تلاش بسیاری از سوی روس‌ها برای ایفای نقش حداقلی دیگر بازیگران در آسیای مرکزی دنبال می‌شود.

کد	فصل	قسمت
۰۲	گوشت و احشاء خوراکی	حیوانات زنده؛ محصولات حیوانی
۰۳	ماهی‌ها و قشرداران، صدفداران و سایر آبزیان فاقد ستون فقرات	حیوانات زنده؛ محصولات حیوانی
۰۴	شیر و محصولات لبنی؛ تخم پرندگان؛ عسل طبیعی؛ محصولات خوراکی که منشأ حیوانی دارند و در جای دیگر گفته نشده و مشمول شماره دیگر تعریف نشده باشد	حیوانات زنده؛ محصولات حیوانی
۰۷	سبزیجات، نباتات، ریشه و غده‌های زیر خاکی خوراکی	محصولات نباتی
۰۸	میوه‌های خوراکی؛ پوست مرکبات یا پوست خربزه و همانند آن	محصولات نباتی
۰۹	قهوه، چای، ماته و ادویه	محصولات نباتی
۱۰	غلات	محصولات نباتی
۱۱	محصولات صنعت آردسازی؛ مالت؛ نشاسته و فکول؛ اینولین؛ گلوتن گندم	محصولات نباتی
۱۲	دانه و میوه‌های روغن‌دار؛ دانه و بذرها؛ میوه‌های گوناگون	محصولات نباتی
۱۵	چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا نباتی؛ فرآورده‌های حاصل از تفکیک آن‌ها؛ چربی‌های خوراکی آماده؛ موم‌های حیوانی یا نباتی	چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا نباتی؛ فرآورده‌های حاصل از تفکیک آن‌ها؛
۱۶	فرآورده‌های گوشت، ماهی یا قشرداران، صدفداران و سایر آبزیان فاقد ستون فقرات	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها
۱۷	قند و شکر و شیرینی	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها
۱۸	کاکائو و فرآورده‌های آن	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها
۱۹	فرآورده‌های غلات، آرد، نشاسته، فکول یا شیر؛ نان‌های شیرینی	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها
۲۰	فرآورده‌ها از سبزیجات؛ میوه‌ها یا از سایر اجزاء نباتات	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها
۲۱	فرآورده‌های خوراکی گوناگون	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها
۲۲	نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها	محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها، آبگون‌های الکلی و سرکه‌ها

با قزاقستان می‌باشد و ایران در هیچ یک از کالاهای مزیت دار و دارای تخصص خود به دلیل شباهت با کالاهای مزیت دار قرقیزستان دارای مزیت صادراتی به این کشور نیست. برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بخش تجارت خارجی کشور ایران باید در راستای استفاده از ظرفیت‌های تجاری کشورهای عضو اتحادیه اوراسیایی به برنامه‌ریزی و تعیین خط‌مشی صادراتی کالاهای دارای اولویت پرداخته و با تعیین بازار هدف صادرات هر یک از گروه‌های کالایی، مسیر نیل به افزایش صادرات غیرنفتی را هموار کنند و با در نظر گرفتن ظرفیت‌ها و مزیت‌های نسبی آشکار شده کشورهای عضو اتحادیه اوراسیایی به واردات از این کشورها اقدام کنند تا از فرصت رقابت کشورها برای صادرات به ایران، در راستای واردات کالاهایی با کیفیت بالا و قیمت حداقلی استفاده کافی برده شود، اما ورود مؤثر و پایدار به این اتحادیه مستلزم توجه و آگاهی از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های تجاری ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، شناخت قوانین حقوقی و گمرکی این اتحادیه، توجه به مسائل سیاسی فرهنگی و امنیتی اقتصادی اوراسیا، تلاش برای ایجاد شبکه‌های عنکبوتی تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، برندسازی از محصولات ایرانی، تجارت کالاهای تحریم شده با استفاده از فرصت تحریم‌های روسیه از طریق واردات موازی و روش‌های دور زدن تحریم‌ها، توجه به صادرات محصولات حلال به مناطق مسلمان‌نشین در کشورهای این اتحادیه، کشت فراسرزمینی، توجه به نقش ترانزیتی ایران، توجه هاب بودن قزاقستان و امکان دور زدن تحریم‌های روسیه از مسیر قزاقستان و بلاروس و ... می‌باشد. اما آنچه باید به یادداشت این است که اتحادیه اقتصادی اوراسیا زمین‌بازی روسیه و حیات خلوت این کشور است. همه مرادوات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و غیره تا زمانی از سوی روسیه به چالش کشیده نمی‌شود که یا روسیه بازبگر اصلی در آن مرادوده باشد و یا از منافع آن بهره‌مند شود و یا حداقل منافع روسیه تهدید نشود. ♦♦